

Türkistan Rus Esaretine Nasıl Düştü?

Arminius Vambery*

ÖZET

Türkistan'daki Türk lehçelerini iyi bilmesinden dolayı 1863 senesinde Osmanlı pasaportu ve İstanbullu Müslüman bir derviş kıyafetiyle, İran üzerinden çıktığı Türkistan yolculuğuna temas edilecektir. Gezisi sırasında uğradığı Hanlık merkezleri olan Hiyve, Buhara ve Semerkant ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Gezisi sırasında, gördüğü bütün şehir ve köylerin, coğrafi, sosyal ve kültürel özellikleri, özellikle Türkistan'ın Rus işgaline nasıl düştüğü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arminius Vambery, Hiyve, Buhara, Semerkant, Türkistan, Macar

Arminius Vambery, hatıralarında Türkistan'ın Rus işgaline nasıl düştüğünü şöyle dile getiriyor:

Türkistan'ın Rus istilâsına mukavemet etmeden düştüğünü iddia etmek hatadır. Türkler, aralarındaki ihtilâfları bir tarafa bırakmadıkları ve Rusların kuvvetini iyi hesap edemedikleri için mukavemetlerini düşmanlarının umduğundan daha uzun ve azimli yapmalarına rağmen Hiyve, Buhara, Hokand dışındaki milyonlarca kilometre karelik topraklarını elden çıkarmışlardır.

Rusların gayelerine nasıl erebildiklerine dair ibretli hikâyeler dinledim: İki yol takip etmişlerdi.

Birincisi, Türkler arasındaki ihtilâfları durdurulamaz hâle getirmişlerdi. İki tarafa da, hattâ daha çok taraflara da silâh ve malzeme vermişler, hasımların birbirine saldırmalarını kolaylaştırmışlardı.

Resmen istila ve sınırlarına tam katmadıkları yerlerde, hemen hemen her şehirde konsolosluk adı altında ihtilal teşkilatı vücuda getirmişlerdi. Bunlar, mahallî meseleleri ileri gelen-

ler arasında kin ve intikam hâline getirirken, halkı aydınatabilecek kişileri ya parayla satın alıyorlar veya o korkunç benk afyonu ile halkı uyutuyorlardı. Bu, iç tahrip yolu idi.

İkinci yol da, gözdağı vermektir. Ruslar, meselâ Karakalpaklar, Karâtekinler, Tanrıdağlılar gibi en savaşçı Türk Oymaklarını yok etmek için onlara saldırma bahanesi buldukları zaman bire on insan gücü ve ellerinde en mükemmel silahlarla saldırıyorlar; kadın, ihtiyar, çocuk bu oymaklarda kimi bulurlarsa öldürüyorlardı. Bunun için de zulüm merhametsizlikle emsâli görülmemiş gaddar kumandanlar buluyorlardı.

Ruslarda böylesi pek çoktur, fakat zannediyorum ki Vladimir Kofman gibisi zamanımızda dünyada yoktur. Bu zalimin yaptıklarına dair dinlediklerimden insanlık namına utanç duydum. Medenî dediğimiz Avrupa, bu ülkede olup bitenlere gözlerini nasıl kapatıyor, kulaklarını nasıl tıkıyor, havsalam almamaktadır.

Rusların bütün Orta - Asya'yı neden aşılmaz çember halinde çevirdiklerini bu yapılanları dünyadan sak-

lamak için olduğu yolundaki iddiaların doğruluğu böylelikle meydana çıkıyor, Fakat iddia edeceğim ki, Afganistan'a kadar gelmiş, İran'da yerleşmiş olan İngiliz kuvvetlerinin yanı başlarında olmasa da, en yakın sayılacak yerlerde cereyan eden vahşetten haberdâr olmaması mümkün müdür?

Müthiş Mukavemet

Yer yer öylesine karşı koymalar olmuştur ki, ellerinde yeter derecede silâh olmayan, hattâ en iptidâî müdafaa vasıtalarıyla mücehhez, bunları da bulamadığı zaman taş ve demir parçalarıyla mükemmel silâhlı hasmı üzerine atılanların menkıbelerini dinledim. Türklerde, bilhassa göçebe oymaklarda kadınlar, erkekler kadar vurucu ve iyi savaşçıydılar. Göçebe Türklerde şehirliler namus ve ırzlarına inanılmaz derecede bağlıydılar. Rus askerlerinin ahlâksızlığı ise bütün dünyaca bilindir. Türk oymakları obaları ile beraber şereflerine de saldıran Moskoflara karşı gafil avlandıkları, hattâ en beklenmedik mahal ve zamanda saldırıya uğradıkları hallerde bile kendilerini sonuna kadar müda-

faa etmişlerdir.

Teke Türkmenlerinin obalarını nasıl savunduklarına dair destanı bütün dünya bilmelidir. Bu, bir efsâne değildir. Teke Türkmenleri, on bin çadır kadardı. Semerkand - Buhara arasındaki Zerefşan bölgesindeki yaylaklarda yaşarlardı. Her çadırdaki ortalama on kişi barınır. Böylelikle bu çevredeki Teke Türkmenlerinin sayısı yüz bini buluyordu.

General Kofman, bunları yok ederek öteki oymaklara dehşet salmak istedi. Önce buraları barışçı düşünceler göstererek adamlarına iyice belletti. Kuvvet yığı, mahalli şölen günlerinden birinde bahane buldurarak üzerlerine saldırdı. Çadırlara gaz dökerek yangın çıkarttı. Ruslar yalın kılıç çadırlara daldılar. Türkmenler şaşırılmışlardı. Çevreden yardım bekleyemezlerdi.

Kofman: “ **Diri bırakmayacaksınız!**” emrini vermişti.

Sel gibi kan akıyordu. Türkmen kadınları, çadırlarının direkleri ile kendilerini müdafaa etmişler, Rusları bu çadırların ipleriyle boğmaya başlamışlardı.

Asıl dinlediğim şeydu: Hiç kimse fırsat ve imkan bulabilenler dahi kaçmamışlar, boğuşa boğuşa can vermişlerdi. Neticede Teke Türkmenlerinden çok az hayatta kalan olmuştu amma, Ruslar da öylesine ağır kayıplara uğramışlardı ki, Kofman, bu tecrübeyi bir daha yapmaya cesaret edememişti.

Sonuç öyle bir şuur uyandırmıştı: Eğer Türkmenlerin elinde benzer silâhlar olsa idi Moskoflar asla üstün gelemezlerdi. Bu olaylardan sonra Ruslar, öteki yolları, oymakları birbir-

lerine düşürmeyi tercih etmişlerdi.

Daha sonra yolları tutan Türkmenler, Rusları pusuya düşürmeye başlamışlardı. Kestikleri Rus başlarını teşhir ediyorlardı. Fakat başbuğ yokluğu, ferdî yiğitlikleri sonuçsuzluğa sürükledi...

Ruslar'ın Tahribatı

Vambery Türkistan'da en çok üzen olay Rusların buradaki eski eser yağmacılığıdır. Ruslar, değil maddi değerleri olanı, anıtları bile sökmüşler, götürmüşler. Bu hususta Vambery şunları ifade ediyor:

“ Ruslar Türkistan'da insanlığın ilk medeniyetlerinin birbiri üzerine yattığı hakikatını, evvelâ Türklerden , sonra da bütün dünyadan saklama gayretindedirler. Bu hareketlerinin asıl sebebi de Türklere geçmişlerini unutturmaktır. Çünkü bir millet cedlerinin yapabildiklerini kavrayabilirlerse onlara layık olmanın azmi ve gayreti içinde olurlar. Şunu bilmek lazımdır ki Türkistan'ı baştan nihayete kadar askeri istila altında bulundurmak çok güçtür. Bu kıtayı muhtelif yollardan feth etmek icap eder. Aralarında en ehemmiyetlisi de, Türkleri manen ve ruhen çökertmek, onlarda kendilerine güven duygusu zedelemektir. Ruslar bunu çok iyi başarmıştır.

Hokand Hanının saray kapısındaki dünyada eşi bulunmayan çinileri Ruslar sökmüşler, Petersburga götürmüşler. Onların yerine aslı ile kıyaslanmayacak kadar basit benzerlerini koymuşlar. Bana anlattıklarına göre de Hokand Hanı'na , bu aldıklarına karşılık iki adet devri geçmiş top hediye etmişler ki bu toplar sarayın ka-

pısında sağlı, sollu duruyorlar.”

* Prof.Dr. Arminius Vambery, aslen Macar'dır. Birçok yabancı dile tam vâkıfıdır. Ayrıca dört sene kaldığı İstanbul'da Osmanlı Türkçesini çok mükemmel öğrendi. Türkistan'daki Türk lehçelerini de iyi bilmekte idi. 1863 senesinde Osmanlı pasaportu ve İstanbullu Müslüman bir derviş kıyafetiyle, İran üzerinden çıktığı Türkistan yolculuğunu tam bir yılda tamamladı. Gezisi sırasında Hanlık merkezleri olan Hiyve, Buhara ve Semerkant'a uğradı. Vambery, gezisi sırasında, gördüğü bütün şehir ve köylerin, coğrafi, sosyal ve kültürel özelliklerini inceledi. Ülkesine dönünce, seyahat hatıralarını “Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi” adı ile kitaplaştırdı.”

Kaynakça:

- Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi - A. Samipaşazâde Abdülhalim - N. Ahmet Özalp
- Saraydaki Casus - Mim Kemal Öke
- Sahte Derviş - Cemal Kutay
- Hayat Tarih Mecmuası
- Türkalemimiz.com